

STRANAC U SREDNJOVJEKOVNOM DUBROVNIKU: IZMEĐU
PRIHVAĆENOSTI I ODBAĆENOSTI

Zdenka Janeković Römer

Odnos dubrovačkog društva prema strancima bio je izrazito stupnjevan, od potpunog prihvaćanja i dodjeljivanja građanstva do potpunog odbacivanja i progona. Kriteriji kategorizacije bili su određeni interesom općine, te kulturnim, političkim, vjerskim, etničkim i demografskim faktorima. Odvajanjem od drugih, dubrovačko je društvo određivalo granice vlastitog identiteta.

Vrijeme nemira, promjena i zaoštavanja odnosa između različitih državnih, nacionalnih, vjerskih i civilizacijskih grupacija posebno senzibilizira historičara da se pozabavi pitanjima odnosa između članova jedne zajednice i, onih izvan, koji se s njome dodiruju na različite načine. Novina i različitost spadaju među kategorije »drugog«, nepoznatog koje izaziva strah ili sumnju. Stranci su mogli biti potpuno ili djelomično integrirani, ali su prije toga morali proći provjeru i pružiti jamstva svoje lojalnosti. Dubrovačko društvo, koje je i u drugim situacijama pokazivalo smisao za svrhovitost, prilazilo je tako i ovome problemu. Neprihvaćanje stranaca i povremeni progoni bili su uvjetovani ponajviše interesom dubrovačke općine, a ne iracionalnim motivima. U složenoj mreži pripadnosti sama gradska općina uvijek je zauzimala prvo mjesto, čak i onda kada nije bila samostalna, nego je priznavala političko vrhovništvo drugog grada ili države.

Odnos prema strancima bio je stupnjevan, od potpunog prihvaćanja do potpunog odbacivanja, ovisno o tome koliko su oni bili bliski ili tuđi i kakav je bio njihov stav prema zajednici u koju su ušli. Uočljivi su diferencirani kriteriji koji su se primjenjivali prema kulturnim, vjerskim, etničkim ili strukovnim grupama, a također i prema pojedincima, ovisno o njihovom društvenom statusu, porijeklu i ponašanju. Uvijek su radije primani oni koji su prema spomenutim kriterijima bili bliskiji, pogotovo ako su mogli biti od koristi bilo svojom stručnošću bilo svojim kapitalom.¹ Na vrhu ljestvice stoje pojedinci koji su bili u toj mjeri prihvaćeni da su stekli dubrovačko građanstvo. Slijede stanovnici Dubrovnika stranog porijekla koji nisu imali pravo građanstva (*habitatores*). U toj se grupi izdvajaju službenici dubrovačke općine, trgovci i obrtnici. Siromašni stanovnici zaleđa koji su se spuštali u grad u potrazi za kruhom ulaze u istu grupu, ali je njihov društveni ugled niži. Prolaznici koji su kratko boravili u gradu nisu niti mogli biti prihvaćeni kao članovi zajednice, ali su njihove osnovne potrebe

¹ 1380. su u Vijeću umoljenih imenovana trojica vlastele »*qui debeant investigare et videre illos qui de novo venerunt Ragasium de Sclauonia, qui non sunt utiles civitati.*« Takve su se odluke ponavljale. M. Dinić, Odluke veća Dubrovačke republike, knjiga I, Zbornik za IJK, Od. III, knj. XV, Beograd 1955, 26.

bile osiguranc. Najmanje su bili prihvaćeni pripadnici drugih vjera, te robovi.²

Došljaci sa slavenskog područja čine najveći broj doseljenika u Dubrovnik. Ljudi iz zaleđa tražili su u Dubrovniku utočište i spas od gladi, rata i drugih opasnosti. Grad im je uvijek pružao zaklon, osim onda kada bi preuzimanje brige o novopridošlima moglo ugroziti opstanak vlastitog stanovništva.³ Dinamika migracija iz zaleđa prvenstveno je odražavala teške prilike u zaleđu, a manje potrebu za radnom snagom u Dubrovniku. Zbog toga je dolazilo do problema kada bi mase gladnih i siromašnih pritislule grad, naročito u razdoblju turskih provala. Oskudica hrane prisiljavala je dubrovačku vladu na drastične mjere, čak i protjerivanje. Vrata su zatvarali i zbog političkih razloga. Ipak, u izuzetnim su slučajevima primali bjegunce i u većem broju.⁴ U demografski nepovoljnim prilikama politika prema imigrantima je bila drugačija, ali nikada nije bilo dopušteno stihijsko useljavanje. Nije se smjelo dozvoliti da se nekontroliranim prilivom stanovništva iz zaleđa naruši homogenost dubrovačke države. Naseljavanje Slavena na zemlju u distriktu, pogotovo novostećenu, bilo je otežano vrlo strogim odredbama i kaznama za prekršitelje.⁵ Dobri odnosi sa zaleđem bili su nužan uvjet opstanka za Dubrovnik, no bilo je teško održati ih takvima. Preuzetni feudalc i drugi u nebrojenim su prilikama ugrožavali dubrovački teritorij i pojedince. Pljačkaši su provaljivali na područje općine ili su napadali dubrovačke karavane. Dubrovčani su pokušavali riješiti te probleme na stancima, ali nikada nije postignuto konačno rješenje. S obzirom na razlike u načinu života i mentalitetu, svade su se uvijek lako zametale. Ipak, i Dubrovčanima i stanovnicima zaleđa bilo je u interesu da se veze ne prekidaju, jednima zbog sigurnosti trgovine u Bosni i Srbiji, a drugima zbog tržišta, mogućnosti zapošljavanja i nalaženja utočišta.⁶

Dalmatinski građani su imali poseban položaj u Dubrovniku. Dubrovčani nisu zazirali od pojma Dalmatinac, nego su se i sami uklopali u teritorijalno-politički, etnički i kulturni pojam Dalmacije, dakako, stavljajući pripadnost dubrovačkoj općini iznad toga. Čak i nakon 1526. spominje se pripadnost Dalmaciji, što više nema političko i teritorijalno značenje, ali ima

² Nazivlje izvora svjedoči o razlikovanju grupa stranaca: *civis Ragusci*, *Ragusus* - punopravni građanin

incola - stanovnik, onaj koji ima domicil na području općine

habitor - došljak koji je također postao domicilan

peregrinus - hodočasnik koji negdje ima svoj domicil

forensis, *foresterius*, *extraneus* - općeniti naziv za stranca; opp. *civis Ragusei*

alienigena - osoba stranog, tuđeg porijekla

advena - došljak

vagus - skitnica

Raukar, T., *Cives, habitatores, forenses u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima*, HZ XXIX-XXX, 1976-77, 139-149.

³ F. de Diversis, Opis Dubrovnika, Dubrovnik 1983, III dio, gl. XI, 33-35, gl. XIV, 36-37. »...si *Sclavi voluerint venire Ragusium timore guerre, quod possint venire libere secundum antiquam consuetudinem*...« Dinić, Odluke veća I, 212. Odluke veća II, Zbornik za IJK, Od. III, knj. XXI, Beograd 1964, 242.

⁴ S. Krivošić, Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti, Dubrovnik 1990, 48-49. D. Dinić-Knežević, Migracije stanovništva iz bližeg zaleđa u Dubrovnik u XIV veku, JIC 1-2, Beograd 1974, 19-40. I. Mitić, Imigraciona politika Dubrovačke republike s obzirom na ustanovu svjetovnog azila, Anal. III JAZU XVII, 1979, 134, 137. Odluke veća II, 439.

⁵ I. Mitić, Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici (od 1358. do 1815.), Zagreb 1988, 34. M. Medini, O postanku i razvitku kmetskih i težačkih odnosa u Dalmaciji, Zadar, 1920, 88-89. Odluke veća I, 216, 259. B. Nedeljković, *Liber viridis*, Beograd 1984, c.96, 70; c.155, 109; c.179 (12, 13), 132; c.181, 135-136.

⁶ Stanak se održavao sa stanovnicima Iluma, Bosne, Raške i Zete. Statut grada Dubrovnika, Dubrovnik 1990, III/LI, LII, LIII, LIV, LVI, LVII, 131-135. J. Lučić, Spisi dubrovačke kancelarije III, 53-54, 58, 73-74, 87, 88-89, 90, 91. N. Lonza - Z. Janeković Römer, Dubrovački »*Liber de maleficiis*« iz 1312-1313. godine, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 25, Zagreb 1992, 182, 208, 211. 24. III. 1382. Lučić, Spisi III, 73-74, 75, 78, 99, 114, 128, 167, 186, 187-191, 193, 219, 295. Odluke veća II, 357.

zemljopisno, kulturno i etničko. Sporovi s dalmatinskim građanima rješavali su se dogovorom na stancima. Spominju se i zajedničke »dalmatinske« odredbe: tzv. »*consuetudo Dalmatiae*«, a povezivala ih je i sličnost statutarnih normi, to jest društvenog uređenja. U više navrata Dubrovčani su pokušavali osnovati savez gradova zbog zajedničke obrane. Međusobno su se oslobađali lučkih i drugih pristojbi i surađivali na području trgovine, brodogradnje i graditeljstva.⁷ Mnogi Dalmatinci dolazili su u Dubrovnik tražeći zaradu; spominju se kao trgovci, prokurator, svjedoci, sluge, obrtnici, umjetnici, mornari, redovnici, svećenici, brijači, a radili su i u stonskim solanama.⁸ Dalmatinski trgovci i pomorci često su ulazili u zajedničke poslove s Dubrovčanima.⁹ U Dubrovniku se susreću i došljaci sa sjevernog Jadrana, Kvarnera i Istre.¹⁰ Razmjerno su česte i ženidbene veze. Plemstvo je preferiralo rodbinsko povezivanje vlastitog, dubrovačkog kruga, ali nisu zazirali niti od brakova s dalmatinskim patricijkama.¹¹ Ipak, zbog zatvorenosti komunalnih društava su i dalmatinski građani, bez obzira na sve sličnosti, iz perspektive dubrovačkih zidina ipak bili stranci. To je, uz konkurenciju na jadranskom prostoru urodilo pojavom razmirica, pljački, napada i represalija među dalmatinskim gradovima. Sporove su nastojali riješiti sami, bez posredovanja Venecije, nastojeći izbjeći represalije i međusobne obračune pojedinih građana koji su ugrožavali sigurnost komunikacija. Iz slavenskog prava u njihove je odnose ušao običaj novčane namire krvarine ili vražde.¹²

Odnosi između Dubrovnika i dalmatinskih gradova bili su gotovo nepomućeni, čak i u razdoblju Mletačke Dalmacije. Izuzetak su predstavljali odnosi s Kotorom, unatoč mnogostrukoj povezanosti dvaju gradova. Jedan dio dubrovačke vlastele potjecao je iz Kotora, a i kasnije je bilo kotorskih plemića koji su ulazili u dubrovačko Veliko vijeće. Mnogi pučani iz Kotora su se nastanjivali u Dubrovniku, jer im je to bilo probitačnije, a bilo je i Dubrovčana koji su odlazili u Kotor. Ženidbene veze su, unatoč zabranama, bile vrlo česte, kao i trgovina i kulturni doticaji. Od druge polovice XIII. stoljeća odnosi su se pogoršali, jer su se Dubrovnik i Kotor našli na politički suprotstavljenim stranama. Tome se može pridodati i trgovačka konkurencija. Ratovi su doveli do zaoštavanja početkom XIV. stoljeća, što se očitovalo i u zakonskim odredbama o zabrani ženidbe i trgovine. Političke okolnosti su izazvale sumnjičavost i neprijateljstvo, tako da su se prema kotorskim građanima poduzimale mjere opreza.¹³ Odnos prema Omišanima također je imao posebno obilježje, krećući se između neprijateljstva koji su izazivali gusarski napadi na dubrovačke brodove i želje za uspostavljanjem

⁷ J. Lučić, O pomorskim vezama Dubrovnika sa Zadrom i ostalim gradovima Dalmacije u XIII. stoljeću, Dubrovačke teme, Zagreb 1991, 291-292. Statut, XLIX, 130-131; XLX, 131. Codex diplomaticus (u daljem tekstu CD) III, 178; CD V, 77-78; CD IV, 179, 437-438. CD IV, 579; J. Radonić, Dubrovačka akta i povelje I, Zbornik za IJK, III, 2, Beograd 1934, 52-56; Statut grada Splita, Split 1985, XVI/XXXIV. J. Gelčić, Monumenta Ragusina, Libri reformationum, MSHSM, vol. XXIX, tom V, Zagreb 1897, 169, 190, 262-263, 22. X. 1383. CR - savez s dalmatinskim gradovima »*quod nos omnes civitates Dalmacie teneamur una aliam adiuvere*...« Odluke veća II, 248, 268-269.

⁸ CD III, 403. CD IV, 355; CD V, 66; CD VI, 46-461, 500, 522, Cvito Fisković, Zadarski majstori u Dubrovniku tokom 14. stoljeća, Anali III JAZU II, 1953, 395-409. Lučić, Spisi III, 165, 240

⁹ Isti, O pomorskim vezama Dubrovnika, 279-288. CD IV, 189-190, 212, 213; CD V, 86-87. Cvito Fisković, Zadarski majstori u Dubrovniku tokom 14. stoljeća, Anali III JAZU II, 1953, 406.

¹⁰ J. Lučić, Povijest Dubrovnika u djelima Ivana Luciusa, Dubrovačke teme, 373-375. HAD, XXXIII Pacta matrimonialia sv.10, f.66, f.103'

¹¹ J. Lučić, Spisi dubrovačke kancelarije II, Zagreb 1984, 213. Vidi tablicu.

¹² J. Lučić, O pomorskim vezama Dubrovnika, 277-278, 279-280, 293-294. CD V, 233-235. Radonić, n. dj, I, 1, 50-52. Gelčić, Libri reformationum IV, 15, 180.

¹³ CD V, 77-78, Foretić, Povijest Dubrovnika do 1808. I, Zagreb 1980, 101-104. Radonić, n.dj, 61-66. Statuta et leges civitatis Cathari, Venetiis 1616. C.381. J. Lučić, Pomorsko-trgovački odnosi Dubrovnika i Kotora u XIII. stoljeću, Dubrovačke teme, 308, 313, 315, 328, 331. Odluke veća I, 11, 39, 42, 96. Odluke veća II, 407, 529. Lučić, Spisi, III, 134, 137, 145. Statut, VIII/LXXXVI, 248. Vidi tablicu.

dobrosusjedskih odnosa, kako bi se smanjila opasnost od napada. Ne želeći izazvati opasne susjede, dubrovačka vlada se je klonila ratovanja s Omišanima, ali je istovremeno svojim građanima strogo branila bilo kakve veze s njima.¹⁴

Usljed političkih i društvenih sličnosti, te jakih trgovačkih veza, povlaštenu položaj imali su i stanovnici talijanskih gradova. Ugovori i statutarne odredbe davali su im veća prava negoli drugim strancima, uvijek recipročna. Među došljacima iz Italije bilo je mnogo obrazovanih ljudi koji su unapređivali dubrovačku sredinu. Pripadnost istom, mediteranskom kulturnom krugu činila ih je bliskima dubrovačkom stanovništvu. Nije bilo niti jezične barijere, jer su dubrovački trgovci poznavali talijanski jezik.¹⁵ Notarske knjige i zapisnici vijeća odaju njihovu prisutnost, odlaske, dolaske, unajmljivanje kuća, ženidbe, poslove. Mnogi trgovci nisu imali stalno boravište u Dubrovniku, ali su često svraćali. Nisu rijetka trgovačka društva koja su ugovarali zajedno s Dubrovčanima, a povjeravali su im i svoja dobra u odsutnosti. Talijanski poduzetnici osnovali su i unosnu manufakturu sukna u XV. stoljeću.¹⁶ Stalnost tih veza očituje se kroz prisutnost konzula, izabranih među trgovcima. Brojčano je najizrazitija prisutnost Mlečana, pogotovo u razdoblju njihove vlasti nad gradom. U najvećem broju dolazili su u Dubrovnik zbog posla, ne odričući se domicila u Veneciji. Suprotni interesi Venecije i Dubrovnika nisu mogli do kraja pokidati njihove veze. Korist od Mlečana bila je značajna, pogotovo u kreditnom poslovanju i trgovačkim društvima, a među njima je bio i veliki broj stručnjaka.¹⁷

Tijekom vremena množio se broj trgovaca koji su dolazili u Dubrovnik, a također i broj zemalja iz kojih su oni dolazili. Uz dalmatinske i talijanske, zabilježena je prisutnost ugarskih i hrvatskih, katalonskih, španjolskih, židovskih trgovaca, zatim Levantinaca, Turaka, a od XV. stoljeća Francuza i Engleza. Usporedo s time jačala je konzularna služba.¹⁸ Uglavnom dobri odnosi znali su se i poremetiti, posebice s Kataloncima i Sicilijancima, koji su gusarenjem ugrožavali dubrovačke brodove.¹⁹ Opasnu skupinu došljaka činili su i trgovci robljem koji su dolazili ponajviše iz Italije i Španjolske. Nasilne otmice ljudi u Dubrovniku i okolici ugrožavale su sigurnost grada i navlačile na njega represalije iz zaleđa. Vlada je zato nadzirala ove trgovce i donosila stroge mjere protiv njihovog nasilja. Tijekom XIV. stoljeća, kako je

¹⁴ Radonić, n. dj, 35-37; CD III, 345-346, IV, 77-78. Statut, VI/XXI, XXII, 180, LIX, 189, LXI, 190, VIII/L, LI, 229-230. CD V, 207, 233-235; CD III 345, 434, 430-440. Lučić, Špisi III, 309, 326. Odluke veća I, 201-202.

¹⁵ Diversis, n. dj, 29. J. Tadić, Promet putnika u starom Dubrovniku, Dubrovnik 1939, 205-252.

¹⁶ Foretić, n. dj, 252. J. Lučić, Veze Dubrovnika i Italije u Dantovo doba, Dubrovačke teme, 445-473. I. Mitić, Dubrovačka država, 173-179. Čremošnik, Špisi I, 27, 231-232, 268. Lučić, Špisi II, 21, 23, 51, 178-180, 183, 201-202, 215-217, 286-287, 311, 255. Isti, Špisi III, 57, 65, 69, 82, 119, 70, 71, 103, 113, 150, 227, 248-249. I. Mitić, Predstavnički stranih država u Dubrovniku za vrijeme Republike, Pomorski zbornik 4, 1966, 381-401. B. Krekić, Four Florentine Commercial Companies in Dubrovnik (Ragusa) in the First Half of the 14th Century, The Medieval City, Yale University Press, New Haven 1977, 25-41. Isti, Contributions of foreigners to Dubrovnik's economic growth in the Late Middle Ages, Viator 9, Berkeley - Los Angeles 1976, 375-394. Vidi tablicu.

¹⁷ J. Lučić, Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika u Venecije u XIII. stoljeću, Dubrovačke teme, 424-431, 434-441. M.D. Grmek, Renesansni učenjak Donato Muzi i njegov liječnički rad u Dubrovniku, Anali III JAZU XVII, 1979, 49-71. B. Krekić, Italian Creditors in Dubrovnik and the Balkan Trade (XIII-XV), Yale University Press, Haven 1979, 241-254. Statut, I/XIII, 77. J. Tadić, Pisma i uputstva Dubrovačke republike I, Zbornik za IJK, III odeljenje, knj. 4, Beograd 1935, 152.

¹⁸ J. Lučić, O najstarijem hrvatskom nazivu Zagreba, Dubrovačke teme, 81-86. Isti, O najranijim vezama Dubrovnika s Engleskom i Španjolskom, Dubrovačke teme, 474-499. I. Mitić, Dubrovačka država, 174, 180.

¹⁹ Lučić, Špisi III, 58, 63, 92, 309. Odluke veća II, 122, 123, 248. Liber viridis, c.421, 369. B. Krekić, Ragusa e gli Aragonesi verso la metà del XV secolo, Rivista storica del Mezzogiorno, a.I, f. I-II, Lecce 1966, 206-207.

jenjavala trgovina robljem, i njihov se broj smanjivao.²⁰ Iz Hrvatske su, u većem broju nego trgovci, stizali plaćeni vojnici - barabanti, bombardijeri i puškari. Tome vjerojatno pridonosi činjenica da su govorili istim jezikom, pa su se mogli lako sporazumijevati. Uz to, među tim došljacima, našlo bi se i onih koji su govorili mađarski i njemački, pa ih je Republika zapošljavala kao prevodioce. Isprave pokazuju da su se trajno nastanjivali u Dubrovniku, ženili se i uklapali se u život i običaje. Među barabantima i bombardijerima bilo je, uz Hrvate i Nijemaca, Mađara i Talijana, te mali broj Francuza, Čeha, Rusa i Poljaka.²¹ Nijemaca nije nikada bilo puno, ali su redovito boravili u Dubrovniku, većina od njih kratko i bez obitelji. Najviše ih dolazi nakon organizacije manufakture sukna, uz nepovoljnije uvjete negoli talijanski i španjolski suknari. I u drugim strukama Dubrovčani su manje povjerenja poklanjali Nijemcima koji su im zbog jezika i zemljopisne udaljenosti bili manje poznati.²²

Nitko nije mogao neprimijećeno ući na gradsko područje, što potvrđuje i dubrovačka vlada koja objašnjava papi kako ona »nadzire tko dolazi u Dubrovnik, ali zato svakoga pušta da slobodno izide«. Zapisnici vijeća jasno pokazuju kako se je pratilo kuda se došljaci kreću, gdje stanuju i što rade.²³ Prekršitelji zakona i politički sumnjivci zatvarani su u dubrovačke tamnice radi ispitivanja i služenja kazne. Ratni zarobljenici imali su doličan tretman, sukladno svome društvenom položaju.²⁴ Dubrovčani su bili sumnjičavi čak i prema saveznicima koji su dolazili u grad s vojskom.²⁵ U vrijeme kužnih epidemija nadzor nad strancima se pooštavao. Stanovnicima Bosne bio je zabranjen ulazak na dubrovačko područje, dok su trgovci iz drugih krajeva morali provesti određeno vrijeme u karanteni.²⁶

Prema pojedincima koji su pripadali krugu prihvatljivih došljaka, primjenjivao se i strukovni kriterij. Dubrovačka općina je trebala različite profile obrtnika, trgovce i druge službenike, pa ih je rado primala, čak i pozivala. Mnogi su dolazili sa svojim obiteljima ili su zasnivali obitelj u Dubrovniku, stjecali imovinu i provodili u gradu dugo vrijeme, pa i čitav život, smatrajući ga svojom drugom domovinom. Dubrovnik je nakon 1358. prerastao u vrlo dobro organiziranu državu kojoj su se stranci vrlo brzo prilagođavali i stjecali osjećaj pripadnosti. Uklapanje u zajednicu gradskih stanovnika nije nužno značilo potpunu asimilaciju. Kod tih se ljudi očituje ponekad pojava dvostrukog identiteta, pripadnosti novoj i staroj domovini. U notarskim bilješkama često se uz izraz »civis« ili »*habitor Ragusii*«, navodi i

20 V. Vinaver, Trgovina bosanskim robljem tokom XIV veka u Dubrovniku, Anali III u Dubrovniku II, 1953, 133. Odluke veća II, 185, 531-533. IIAD, XXI/1, 50 I, II, Liber croceus, Ca. 24.

21 J. Lučić, Prilike u Dubrovniku 1510. do 1514. i ustanak na Ilvaru, Dubrovačke teme, 253. Uz ime barabanata često stoji Cheruat, Choruatt. T. Macan, Dubrovački barabanti, Anali III JAZU VIII-IX, 1960-61, 301-323. C. Fisković, Ivan Rabljanin, Prilog o naoružanju dubrovačkih brodova XVI. st, Anali VI-VI, 1957-59, 205-231. Pacta matrimonialia sv. 2, f. 79'; sv.9, f. 79, f.142. Vidi tablicu.

22 D. Dinić-Knežević, Nemci u srednjekovnom Dubrovniku, Anali III u Dubrovniku, XVIII, 1980, 91-104. Pacta matrimonialia sv. 8, f. 151'.

23 Odluke veća I, 23, 41, 70. LC, Ca. 38.

24 Odluke veća I, 21, 39, 41, 66. Tijekom 1384. i 1385. u Dubrovniku su boravili zarobljeni francuski i njemački plemići, sve dok nisu oslobođeni, na zahtjev kraljice Elizabete i Karla VIII. Dubrovačka vlada je brinula za njihovu odjeću i hranu i dopuštala im posjete, primanje novca, pa čak i izlaske pod nadzorom. Postupak prema njima bio je dostojan plemića, uz nužnu smotrenost (cenzura pošte i sl.). Odluke veća II, 20, 24, 29-32, 33, 36, 44, 48-51, 54, 56, 58, 59, 61-62, 64, 65, 67, 73, 74, 92, 113, 115, 116, 139, 151, 243, 306, 405, 429, 521.

25 Kada je u protumletačkom ratu 1381. u Dubrovnik stigla genoveška flota, može se reći da je proglašeno izvanredno stanje: nitko nije smio napustiti grad za čitavo vrijeme njihova boravka, a za stražu je mobilizirano 200 ljudi, bez mogućnosti isprike. Odluke veća I, 158.

26 Odluke veća I, 115, 238, 242, 269, 291, 298, 299, 373-374. Odluke veća II, 307, 326-7, 389, 484, 494, 541. Diversis, n. dj, 39, 42, 66. Liber viridis, C.49, 23; C.91, 59-60; C.225, 179; C.319, 261-268. Liber croceus, Ca. 25.

mjesto porijekla. U nekim slučajevima to se i kroz nadimke, iako se za one koji su stekli građanstvo uvijek kaže da su »...de Ragusio...«. Uz nekretnine stečene u Dubrovniku, zadržavali su i posjede u rodnom gradu.²⁷ Dubrovačko građanstvo dodjeljivalo se poznatim i poštovanim ljudima, korisnim općini, uz obavezu da došle u grad s obitelji. Primanje u građanstvo bilo je određeno zakonskim propisima koji pokazuju da nije bilo lako steći status građanina, a niti pravo boravka na dubrovačkom području, pogotovo za Slavene iz zaleđa.²⁸ Ipak, u nekim je slučajevima sama općina nudila tu povlasticu biranim pojedincima.²⁹ Veliki broj obrtnika, trgovaca i drugih zadržavao se u gradu razmjerno dugo vrijeme, od nekoliko mjeseci do nekoliko godina, a da nisu postali *cives Ragusei*. Stanovnici grada su bili dobro prihvaćeni, ako bi se pokazalo da su »...acorti et de bona reputatione...«. Oni koji su dugotrajno živjeli na području općine smatrali su se Dubrovčanima, iako nisu stekli formalno pravo na to.³⁰ I *cives i habitatores* su se sasvim uklapali u gradsku svakodnevicu o čemu svjedoči razmjerno veliki broj brakova koje su sklopili u Dubrovniku³¹ (vidi tablicu).

Velikašima iz zaleđa i drugim plemićima dodjeljivalo se počasno građanstvo i plemstvo. Stjecali su i članstvo u Velikom vijeću, ali, osim rijetkih izuzetaka, nisu bili birani u službc. Stečeno plemstvo bilo je nasljedno, s time da je mnogima tu pravo bilo uskraćeno, te se njihovi potomci nikada ne spominju među dubrovačkom vlastelom.³²

Gradski partikularizam koji je prožimao sva komunalna društva, pa tako i dubrovačko, smatrao je strancima sve koji nisu rođeni u gradu. Jedna od značajki komunalnih društava je istovremenost kampanilizma, odnosno zatvorenosti i neke vrste kozmopolitizma koji je omogućavao svakome da dođe u grad, nastani se ondje i slobodno posluje. Od te slobode bili su djelomično ili potpuno izuzeti stanovnici zaleđa, pripadnici drugih vjera i neprijatelji grada. Za strance su vrijedili drugačiji propisi i sudski postupak

²⁷ Čremošnik, Spisi I, 3, 11, 14, 112, 113, 159, 246. Lučić, Spisi II, 51; III, 122, 130. *Pacta matrimonialia* sv. 4, f. 143, f. 182; sv. 5, f. 153, f. 170; sv.7, f.123; sv. 10, f. 163'

²⁸ U ugovoru između Dubrovnika i Molfete iz 1208. spominje se pristojba za stalni boravak u tuđem gradu pod imenom »*familia*« Radonić, n. dj, 17-18. Gelčić, *Libri reformationum* IV, 18; V, 228, 234. I. Mitić, *Dubrovačka država*, 38-39. Odluke veća I, 174, 202, 307, 324-325, 343. LÖR, 79. *Liber viridis*, C.86, 54-55; c.428, 375-376. Primjer: 11. IV. 1387. u građanstvo je primljen Maroje, sin Gojše; »...*Maroe filius Goyssse...ff. civis Raguseus si habitaverit Ragusii cum familia, et si relinquere habitacionem non habeatur pro Ragusco, possit tamen ire in viagium sicuti et alii Ragusei et ob hoc non intelligatur relinquere habitacionem; et habere debeat. et amicabile tractare et diligere alios et obedientem comuni Ragusii et subire omnia honora et similiter gaudere omnibus honoribus que subeunt et quibus gaudent ceteri cives Ragusii predictis conditionibus observatis*«. Odluke veća II, 358. HAD, XXI/19, *Capitulare et quedam notabiles materie extractae ex libris octo Statutorum, Reformationum, Libro Viridi, Libro Croceo, Legum et Ordinum Ragusine Civitatis*, f. 140'.

²⁹ Odluke veća I, 231.

³⁰ Često u dokumentima stoji: »...*qui pro Raguseo se distinguit; se appellat*...« Gelčić, *Libri reformationum* I, 11. *Liber viridis*, c.369, 324. Č. Fisković, Ivan Rabljanin, Prilog o naoružanju dubrovačkih brodova XVI. st, *Anali VI-VI*, 1957-59, 208-215.

³¹ Od 1447. od kada se vode knjige ženidbenih ugovora, pa do kraja XVI. stoljeća, zabilježeno je ukupno 180 brakova koje su stranci sklopili u Dubrovniku. Među tim ljudima bilo je 37 žena i 152 muškarca. Deset stranih plemića (Talijana i Dalmatinaca) sklopilo je brak s dubrovačkim plemkinjama. Vidi također: Čremošnik, Spisi I, 2, 4, 14, 48, 163-164, 182. Lučić, Spisi II, 21, 342. Spisi III, 221, 237, 279-280, 312.

³² S. Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, Dubrovnik 1990, 58. J. Mijušković, *Dodeljivanje dubrovačkog građanstva u srednjem veku*, Glas SANU 246, Od. društ. nauka. n.s, 9, Beograd 1961, 90-102. 15. XII. 1388, »*Consilium maius. Pp. de recipiendo et acceptando Tripe de Buchia in nostrum civem de consilio. Pp. quod dictus Tripe sit noster civis de consilio, cum conditionibus lectis in presenti consilio observandis per ipsum et per heredem seu heredes eius. Precrtano. Sp. quod nulla conditio ex predictis transcat ad heredes, sed ad ipsum solum intelligantur*...« Odluke veća II, 428, 490, 513, 519, 578.

negoli za Dubrovčane, ali to nije dovelo u pitanje njihovo poslovanje.³³ Općina je čuvala ne samo interese svojih građana nego i stranaca u gradu. Prema svjedočenju Filipa de

Tablica

Ženidbe stranaca u Dubrovniku zabilježene u Pacta matrimonialia u XV. i XVI. stoljeću.

Talijani	(85)	45%
Venecija	23	
Firenza	11	
Cremona	10	
Ancona	7	
Apulija	4	
Bologna	3	
Ostali	27	
Dalmatinci (53)		28%
Boka Kotorska	29	
Zadar	6	
Trogir	4	
Korčula	3	
Sibenik	3	
Brač	2	
Hvar	2	
Senj	2	
Split	2	
kontinentalna Hrvatska		
Istra i Hrvatsko Primorje	5	
Ugarska	3	
Zaleđe	(15)	8%
Bosna	8	
Trebinje	5	
Crna Gora	2	
Grčka	10	
Njemačka	3	
Katalonija	2	
Poljska	1	
Ukupno:	180	

Diversisa, vlast je brinula o njihovoj imovini ako bi ih smrt zadesila u Dubrovniku.³⁴ Došljaci obrtnici imali su jednaka prava i obaveze u svome obrtu kao i domaći građani. O potpunom uklapanju u gradsku zajednicu svjedoče podaci da su bili uključeni u bratovštine, pa čak i one najuglednije.³⁵ Neke važne službe, kao što je notarska, liječnička, ljekarnička i učiteljska, vršili su gotovo isključivo stranci, što zbog svoje stručnosti, što zbog politike dubrovačke vlade koja je htjela osigurati nepristranost, primjerice u notarskom poslu. Stranci koji su vršili neku službu dobivali su

³³ Statut, III/XVII, 120; XXI, 121. Liber viridis, c.217, 173-174; c.249, 194-196; c.357 II, 303-304; c.427, 373-375; c.450, 393; c.475, 414-416; c.476, 416-417; c.493, 436. Liber croceus Ca. 49, 95. dis. 6.

³⁴ Diversis, n. dj, IV. dio, gl. XII, 56-57. Radonić, n. dj, 35-37; CD III, 345-346, IV, 77-78.

³⁵ J. Lučić, Prva komora vunarskog obrta u Hrvatskoj, Dubrovačke teme, 188. J. Tadić, Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII-XVI v, I-II, SANU, Grada, knj. 4, Ist. institut, knj. 3, Beograd 1952, 688, 336. Statut, III/VIII, 116-117.

od grada ili kuću ili novac za najam. Notari i liječnici su također bili vrlo dobro primljeni i primali su visoku plaću. Dubrovačka vlada je od XIV. st. pazila da u gradu bude dobrih liječnika i ljekarnika i tražila ih u Italiji. Među njima je bilo stručnjaka glasovitih u Evropi. Prema odredbi vlade, strancima su naplaćivali svoje usluge, a Dubrovčanima ne.³⁶ Svi službenici morali su odgovarati općini za svoj posao i nisu smjeli napuštati grad bez dopuštenja.

U »zlatnom vijeku« u Dubrovnik su dolazili brojni umjetnici koji su svojom vještinom i darom oblikovali prostor grada i njegove enterijere. Vlada ih je pozivala na temelju njihovog ugleda ili ranijih iskustava s njima, a ponkad su bili dužni pokazati svoje umijeće i izložiti planove prije negoli su primljeni u službu. Svi najvažniji graditeljski radovi bili su povjereni uglednim stranim umjetnicima. Uz neizbježne Talijane, Dubrovnik su svojim radom obogaćivali i dalmatinski umjetnici. I jedni i drugi su unapređivali dubrovački umjetnički obrt uzimajući domaće djetiče u nauk.³⁷ Humanizam je također doveo svoje zagovornike u malu gostoljubivu republiku.³⁸ Ti su ljudi utjecali na dubrovačku sredinu XV. i XVI. stoljeća, što se očituje u poboljšanju obrazovanja, većem interesu za knjige, odlascima na studije u Italiju. Tijekom XV. i XVI. st. u grad su dolazili i brojni glazbenici i graditelji instrumenata iz Italije, Njemačke, Francuske, Grčke, Španjolske i Hrvatske, s najboljim preporukama. U tom su razdoblju kneževa kapela, crkva sv. Vlaha i katedrala udomile oko 150 glazbenika koji su dobivali plaću.³⁹

Odnos prema putnicima u prolazu, razlikovao se od odnosa prema onima koji su dolazili živjeti i raditi u grad. Uz nužnu smotrenost, osnovna briga i pažnja nije izostajala, pogotovo prema hodočasnici. Filip de Diversis kaže da niti jedan plemeniti gost Dubrovnika ili poslanik nije otišao iz grada bez skupocjenog dara.⁴⁰ Dubrovčani su se ugovorima obavezivali da stanovnici talijanskih gradova i slavenskog zaleda smiju slobodno dolaziti u Dubrovnik i ništa im se ne smije oduzeti bez odluke suda niti im se smije činiti zlo na kopnu ili moru. Na isti su način nekim slavenskim velikašima jamčili da će s pratnjom biti dostojno primljeni u gradu. Odredba statuta iz 1303. propisuje nagradu za svakog stranca koji bi učinio uslugu dubrovačkoj općini, a isto tako i kaznu za one koji bi nasrnuli na nju i njezine građane.⁴¹ Dubrovačka vlada se je pobrinula i za smještaj putnika: polovicom XIV. st. podignut je konak unutar kompleksa Sponze, a 1590. i lazaret za strane trgovce. U drugoj polovici XIV. st. i privatnici su davali smještaj strancima, pogotovo uglednijim.⁴² Nasuprot primjerima gostoljubivosti moguće je navesti i suprotne slučajeve. Među prolaznicima je bilo onih koji se nisu

³⁶ V. Foretić, Dubrovački arhiv u srednjem vijeku, Anali HID 1959, 315-336. M.D. Grmek, n. dj, 49-71. J. Tadić, Jevreji, 276-291. N. Lonza - Z. Janeković Römer, n. dj, 177. D. Dinić-Knežević, n. dj, 99-100. Odluke veća I, 28, 71-72, 164, 170. Diversis, n. dj, VII, 50-51; IX, 32. Z. Kesterčanek, Iz povijesti farmacije u Dubrovniku u XVI. st, Anali VI-VII, 1957-59, 249-266.

³⁷ C. Fisković, Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku, Zagreb 1947. 205. Isti, Zadarski majstori u Dubrovniku tokom 14. stoljeća, Anali HI JAZU II, 1953, 395-409. Isti, Ivan Rabljanin, Prilog o naoružanju dubrovačkih brodova XVI. st, Anali VI-VI, 1957-59, 205-231. L. Beritić, Dubrovački vodovod, Anali VIII-IX, 1960-61, 99-116. D. Dinić-Knežević, n. dj, 91-104. Odluke veća II, 279, 458.

³⁸ Stigli su Filip de Diversis, Ivan i Petar Gazul, porijeklom iz Albanije, Michelangelov prijatelj Beccadelli, Ciriaco Pizzecolli, pokretač izučavanja antike, Didak Pir i drugi.

³⁹ M. Demović, Veze glazbenika i slikara u renesansnom Dubrovniku, u: Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća, Zagreb 1991, 260-263. Isti, Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj Republici od početka XI. do polovine XVIII. stoljeća, Zagreb 1981. D. Dinić-Knežević, n. dj, 101.

⁴⁰ Diversis, n. dj, IV. dio, gl. XI, 56.

⁴¹ Statut, VIII/LVI, 232. Liber viridis, c.177, 129; c.469, 410.

⁴² Odluke veća II, 485. J. Tadić, Promet putnika, 22-30. S. Krivošić, n. dj, 47.

prilagođavali pravilima gradskog života. Neprilagođenost i sklonost nasilju kod nekih je profila stranaca bila izrazitija negoli kod drugih. Izgrede su najčešće izazivali članovi oružanih grupa: momci iz kneževine i nadbiskupove pratnje u mletačkom razdoblju, te barabanti. S druge strane, antagonizam prema strancima najviše je dolazio do izražaja upravo među najproblematičnijim grupama unutar dubrovačkog društva. Dolazilo je do rivalstva, verbalnih i fizičkih sukoba, koji su katkada imali i tragične posljedice. Upravo zbog toga su donešene posebne zabrane nošenja oružja i kretanja gradom noću koje se odnose na strance koji privremeno borave u Dubrovniku («...*comorantes non tamen habitantes...*»⁴³

Dubrovnici su imali jurisdikciju jedino nad svojim građanima, a stranci su odgovarali svojim sudovima, osim u slučaju ubojstva i političke zavjere. Sporove s okolnim Slavenima rješavali su na stancima, sudovima sastavljenim od obiju strana. Represalije su bile uobičajena pravna norma, iako se time nanosila nepravda potpuno nedužnim ljudima koji su ispaštali zbog čina nekog svog sugrađanina. Činjenica da nije bilo potrebno tražiti pravog krivca i od njega zahtijevati namiru, svjedoči o važnosti kolektiviteta.⁴⁴ U pravilu, represalije nisu značile trajno neprijateljstvo između dvaju gradova, jer su se zaustavljale čim bi šteta bila namirena. No ponekad bi se dogodilo da bi se otvorio krug ponovljenih represalija koje je bilo teško zaustaviti. Zbog toga su mnogi ugovori sadržavali stavku o zabrani represalija.⁴⁵

Sa stjecanjem samostalnosti Dubrovnik je dobio pravo azila na svom području koje je ljubomorno čuvao, kao jedno od obilježja te samostalnosti i dobrih diplomatskih odnosa s državama koje su mu to pravo recipročno davale. Svatko je mogao naći utočište tko nije bio neprijatelj Republike, i to ne samo na njezinu teritoriju, već i na brodu pod njezinom zastavom. Na zahtjev druge države bilo je moguće izručenje, ali je dubrovačka vlada to izbjegavala, »jer bi to bilo protiv Boga i slobode našeg grada«. Primali su čak i neprijatelje velikaša iz zaleđa, uz uvjet da nisu smjeli napustiti dubrovačko područje za trajanja sukoba.⁴⁶ Zbog sklanjanja bjegunaca Dubrovničani su imali poteškoća s Mlečanima, velikašima iz zaleđa i kasnije s Turcima, ali su ih ipak primali, osim u iznimnim slučajevima, kada je to moglo povući preteške posljedice po njih same. Velikašima iz zaleđa Dubrovničani su omogućavali da u gradu drže svoj poklad, a primali su i njih same i njihove obitelji, ako bi se njihov položaj u zaleđu pogoršao.⁴⁷

Prijateljskom i povjerljivom odnosu dubrovačke uprave i građana prema došljacima pridonosile su sličnosti ili čak istovjetnosti koje su ih približavale domaćem stanovništvu. Bili su pripadnici istog mediteranskog civilizacijskog i kulturnog kruga i, što je možda još važnije, iste vjere i obreda. Evropski je prostor, iako razbijen i podijeljen političkim i drugim faktorima, definiran kao cjelina u prvom redu katoličanstvom koje nosi vlastiti sklop vrijednosti integrirajući sve pojedince koji mu pripadaju. U povijesti, ne samo Dubrovnika, nego čitavog evropskog prostora očigledno je da se iz zajednice u najvećoj mjeri izdvajaju oni koji pripadaju drugoj vjeri, tim više što se oni

⁴³ Lučić, Spisi III, 143, 185, 193, 129-130, 141, 143-144, 152, 182-183, 185, 209. N. Lonza - Z. Janeković Römer, n. dj. 192-195, 201, 211-212, 217-218. T. Macan, Dubrovački barabanti, Anali HI JAZU VIII-IX, 1960-61, 317. Statut, VI/XXV, 180; XXX, 181-182. Odluke veća II, 350. Liber viridis, C.5, 4-5; C.58, 28. Pacta matrimonialia sv.9 f. 79.

⁴⁴ M. Medini, Dubrovnik Gučetića, SANU, 110/9, Beograd 1953, 29-31, Gelčić, Libri reformationum V, 173, 278-280, 282, 285-287, 290-292, 297-298. Lučić, Spisi III, 83-84

⁴⁵ Foretić, n. dj. 81-83. J. Lučić, Dubrovničani na jadranskom prostoru od VII. stoljeća do godine 1205, u Dubrovačke teme, 41-42.

⁴⁶ Gelčić, Libri reformationum V, 118, 120, 121, 122. Diversis, 39, 42, 66. Odluke veća I, 152.

⁴⁷ Foretić, n. dj. 182, 252-254. Čremošnik, Spisi I, 224.

bitno razlikuju i po načinu života i običajima. Odnos prema njima bio je stupnjeviti, od snošljivosti uz obilježavanje i prostorno izdvajanje, do progona, pa čak i likvidacije.

Najmanje snošljivosti pokazivali su Dubrovčani prema hereticima, bosanskim patarenima. Oni su činili pretežan dio robova kojima se trgovalo u Dubrovniku, jer je bilo zabranjeno zarobljavati kršćane. Iz toga slijedi da su heretici bili sasvim marginalizirani i da nisu imali status osobe jednak kršćanima.⁴⁸ Dubrovčani su htjeli pod svaku cijenu spriječiti širenje hereze na svom području, ne samo zbog zaštite katoličanstva, nego i zbog toga što bi heretičko patarensko učenje moglo dovesti u pitanje sigurnost vlasti u dubrovačkoj općini. Na osobnoj razini komunikacija se održavala unatoč načelnom stavu, o čemu svjedoči i činjenica da su dubrovački karavani na putu u Srebrenicu konačili u patarenskom selu.⁴⁹

Turci se nisu nikada naseljavali u Dubrovniku, no za njihov je privremeni boravak predviđen izdvojeni prostor, Tabor na Pločama. Nepovjerenje i strah od inovjercara očituje se u pojačanom nadzoru nad tim prostorom, osobito noću. Noćenje u gradu muslimanima nije bilo dopušteno, pa je 1503. jedan barabant otpušten jer je primio jednog od njih u kuću. Ipak, u slučaju opasnosti vlada bi dozvolila da se skloni u grad.⁵⁰ Oprez prema muslimanima nije bio utemeljen samo na vjerskim razlikama, već i na stvarnoj prijetnji samostalnosti grada, pa i mogućem uništenju.⁵¹ Trgovačka suradnja s turskom državom bila je *conditio sine qua non* dubrovačkog opstanka i prosperiteta. Zbog toga su se Dubrovčani, iako nesumnjivo neraspoloženi prema islamu, vrlo razložno postavljali u toj stvari. Nisu smjeli previše ozlovoljiti svoje turske susjede, pa zbog toga nisu sudjelovali, barem ne otvoreno u akcijama kršćanskih zemalja protiv njih, navlačeći time na sebe nerazumijevanje pape i kršćanskih vladara. Uz to, trgovačka komunikacija omogućila je upoznavanje turskih običaja i time ih učinila prihvatljivijima za Dubrovčane.

Židovi su pojedinačno stizali u Dubrovnik tijekom XIV. stoljeća, ne zadržavajući se dulje. U većem broju dolaze tek nakon protjerivanja iz Španjolske i Portugala. Sa osnivanjem kolonije pojavili su se prvi znakovi netrpeljivosti: 1502. odvio se proces motiviran optužbom o ritualnom ubojstvu, a 1514. su prognani iz grada. Progon je bio motiviran prvenstveno vjerskim razlozima, jer je trgovina uvijek ostala ponajviše u rukama Dubrovčana i niti jedan društveni sloj nije mogao biti ugrožen židovskom trgovinom.⁵² Naseljavanje Židova ponovo je otpočelo 30-ih godina XVI. stoljeća, s tim da su morali biti izdvojeni, na isti način kao Turci. Dodijeljen im je prostor na Pločama, tzv. Giudecca, a kasnije im je općina ustupila nekoliko kuća, u kojima su živjeli kao zasebna grupa, dijelom izdvojena iz kruga ostalih građana. Konačno izdvajanje židoyske zajednice označilo je zatvaranje Lojarske ulice 1546. godine. Ondje su Židovi organizirali općinu, s vlastitom upravom i službama.⁵³ Općina je u mnogim segmentima života

⁴⁸ V. Vinaver, n. dj, 137. M. Brandt, Dubrovnik i heretička Bosna u prvoj polovini XIII. stoljeća, Anali HI JAZU XII, 1970, 27-57. Pred sudom se 1380. pojavio slučaj trgovca robljem Petra Doy kojeg su dvije djevojke tužile da ih je zarobio kao patarenke, iako su kršćanke. Kad se dokazalo da je zaista tako, djevojke su oslobođene, a Petar Doy je kažnjen globom i zatvorom. Odluke veća I, 20, 21.

⁴⁹ Izvori izričito kažu: »ad domos christianorum in Glubscovo«, »in Bradine in domo Miloradi patareni«. M. Dinić, Dubrovačka karavanska trgovina, JIČ, 1937, III, 136.

⁵⁰ Mitić, n. dj, 132. J. Tadić, Jevreji u Dubrovniku, Sarajevo 1937, 69.

⁵¹ Liber viridis, c.469, 410.

⁵² L. Münster, Proces zbog »ritualnog ubistva« u Dubrovniku 1502, Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja I, 1971, 99-110. J. Gelčić, Fra Tommaso Illirico, Split, 1903, 26-31.

⁵³ B. Stulli, Židovi u Dubrovniku, Zagreb 1989. J. Tadić, n. dj, 12-17, 18, 23-31, 54, 55-58, 64-75, 415, 421-424.

funkcionirala kao samostalna jedinica, što je osiguravalo njezinu homogenost, ali ju je dodatno izdvajalo iz gradske zajednice. Židovi nikada nisu poslovali u trgovačkim društvima s dubrovačkim trgovcima, zbog svoga običaja da mrežu poslova i kontakata stvaraju isključivo sa židovskim zajednicama. Rodbinsko povezivanje s Dubrovčanima također nije bilo moguće, zbog pripadnosti različitim vjerama, što je svakako bio ograničavajući faktor za osobne dodire s gradskim stanovništvom. U tom je pogledu izbjegavanje bilo obostrano. Vlada je, u skladu s odredbama Bazelskog koncila, zabranjivala i zapošljavanje kršćanske posluge, osobito dojilja, u židovskim kućama, život u istim kućama i naseljavanje bez dozvole.⁵⁴ U izravnu službu gradske općine stupali su samo liječnici, neki od njih vrlo obrazovani i na cijeni. Zbog toga su se Dubrovčani suprotstavili nadbiskupu koji im je htio zabraniti liječenje kod židovskih liječnika.⁵⁵ Različita vjera, stroga zatvorenost i osobiti način života židovske zajednice, zakonska ograničenja njihovih prava i nepovjerenje kršćana onemogućili su, kao uostalom i drugdje, potpuno uklapanje Židova u gradsku zajednicu i primanje dubrovačkog identiteta. Jedna koherentna i jedinstvena zajednica, sa svim svojim određenjima i simbolima, bila je suprotstavljena drugoj, jednako koherentnoj.⁵⁶ Ocjenjujući pak položaj Židova u Dubrovniku u usporedbi s drugim mjestima, mora se reći da su, u zadanim okvirima, mogli mirno živjeti i raditi.

U dubrovačkoj općini vladala je, općenito uzevši, vjerska snošljivost. Politika prema inovjercima temeljila se na načelu »*cuius regio, illius religio*«, s političkim ciljem očuvanja homogenosti kao uvjeta održanja Republike u opasnom geopolitičkom okruženju. Drugačiji postupci primjenjivali su se onda kada je to, iz razloga teritorijalne i društvene sigurnosti bilo nužno. Uz katolike, jedino su Židovi imali pravo javno ispovijedati svoju vjeru na području Republike, dok ostalima to nije bilo dopušteno da se ne bi doseljavali u većem broju i ugrozili Dubrovnik brojčanom premoći. Osobe koje nisu bile katoličke vjere nisu mogle dobiti dubrovačko građanstvo. Na politički osjetljivim novostećenim područjima Primorja i Konavala vršilo se pokatoličavanje pravoslavnog življa, kako bi se osigurala stabilnost tog područja i spriječila presizanja iz zaleđa.

Razbijenost srednjovjekovne Evrope na male zajednice uzrok je činjenici da se pojam »stranog« izvanredno proširio. Najuzža zajednica je bila vrlo malena i brojčano slaba u odnosu na sve izvan nje što se je smatralo tuđim. Razlikovanje od tog »drugog« postavljalo je konture vlastitog identiteta, a time postajalo i faktorom sigurnosti. S druge strane, svakovrsno povezivanje bilo je također nužno za opstanak zajednice, pa je do prekida komunikacije dolazilo samo kad se radilo o ekstremno zaoštrenim političkim ili vjerskim razlikama. Gospodarstvo je, bez obzira na konkurenciju i ekscese, bilo uvijek čimbenik povezivanja.

Dvojnost tog problema pogotovo se očitovala prema strancima s kojima su pripadnici nke zajednice dolazili u izravan kontakt. Razlikovanje i odvajanje od njih nije nužno značilo neprijateljski stav, već prije svega čuvanje vlastite posebnosti i svijesti o pripadnosti određenom mjestu i grupi. Mogućnost integracije je postojala, ali stupnjevana, vezano uz vjersku i političku pripadnost, civilizacijske sličnosti, te gospodarske interese. Potpuno prihvaćanje vrijednosti i normi zajednice značilo je potpunu pripadnost; djelomično prihvaćanje ili sudjelovanje u tome povlačilo je marginaliziranje u većem ili manjem

⁵⁴ Gelčić, Libri reformationum II, 149, 196.

⁵⁵ J. Tadić, n. dj., 244-276, 313.

⁵⁶ Gelčić, Libri reformationum I, 80; II, 332, 335, 355; V, 135, 164-165, 264, 310.

stupnju, dok je apsolutno neprihvatanje normi zajenice značilo i potpuno odvajanje: protjerivanje ili fizičku likvidaciju.

Dubrovnik je tijekom povijesti postao očitim primjerom takve koherentne zajednice, definirane priznanjem međunarodnih faktora, vlašću vlastele, vlastitim zakonima, teritorijem, upravom, vojskom i gospodarstvom, a simbolizirane vlastitom zastavom, grbom, kultom sv. Vlaha i drugim. Na geopolitički osjetljivom području njegova se samostalnost mogla održati samo mudrim održavanjem ravnoteže. Zbog toga je i odnos prema strancima bio obilježen snošljivošću i svrhovitošću, bez ksenofobije. Otvorena vrata Dubrovnika omogućila su svima osim neprijatelja da u njemu nađu svoje utočište.

Z U S A M M E N F A S S U N G EIN FREMDER IM MITTELALTERLICHEN DUBROVNIK: ZWISCHEN AUFNAHME UND ABWEISUNG

Dubrovnik hat in erster Linie jene akzeptiert, von welchen er Nutzen haben konnte, falls die Grundkriterien der Nähe erfüllt waren. Händler und Gewerbetreibende aus Italien, Dalmatien, Griechenland und anderen Ländern konnten frei in die Stadt kommen, sich ansiedeln, ihr Gewerbe und Tätigkeit ausüben, und sie gingen sogar eheliche Verbindungen ein. Die angesehensten unter ihnen bekamen die Dubrovniker Bürgerschaft, was sie in allem mit den gebürtigen Dubrovnikern gleichsetzte. Auch die übrigen Stadtbewohner konnten frei leben und arbeiten.

Durchreisende, die sich nur vorläufig in der Stadt aufhielten, waren verstärkter Aufsicht ausgesetzt, was auch für Bewohner aus dem Hinterland gilt, welche wegen ihrer Vielzahl das demographische Bild der Gemeinde gefährden konnten. Mit noch größerer Vorsicht, aber dennoch, wurden die Angehörigen anderer Glaubensbekenntnisse aufgenommen: Juden, Moslems u.a. Für Ketzer gab es unter keinen Umständen Platz.

Die Möglichkeit der Integration in die Dubrovniker Gesellschaft war gegeben, jedoch unter der Bedingung, daß alle ihre Normen akzeptiert werden. Die Unterschiedlichkeit zu anderen diente vor allem zur Bestimmung der eigenen Identität.

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVLJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

VOL. 26

Z A G R E B

1993.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR:

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Za izdavača
Ivo Goldstein

Priprema za tisak
Hrvoje Stančić

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.